

КОМПЛЕКТУЄМО МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ

Досить розгалужена структура спеціалізованих дошкільних і шкільних закладів в Україні все ж не дає змоги оптимально розв'язувати проблеми адаптації та соціалізації дітей з проблемами розвитку в суспільстві. Адже уявний поділ суспільства на «хворих» і «здорових» — не гуманний. Кожній дитині потрібен світ, який приймав би її такою, як вона є, без будь-яких умов

Анастасія КРИКУН,
викладач кафедри методики
та психології дошкільної
і початкової освіти Інституту
післядипломної педагогічної
освіти Київського міського
педагогічного університету
ім. Б. Д. Грінченка

Включення дітей з особливими потребами в освітнє середовище

ІНКЛЮЗИВНА МОДЕЛЬ ОСВІТИ

Інклюзивна модель освіти передбачає включення дітей з особливими потребами у загальний освітній процес дошкільних навчальних закладів. У групах включення такі діти засвоюють нові для себе форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчаться виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

У дошкільних закладах з інклюзивною формою освіти до кожного члена колективу ставляться як до неповторної особистості, тут у всіх є **рівні можливості** досягти успіху. Усі діти мають широкі можливості для вибору, їх заохочують до критичного мислення, творчості, винахідливості. Вони вчаться відповідати за свої рішення і допомагати одне одному. За умови, якщо педагоги **оцінюють конкретні досягнення** дітей, незалежно від їхнього інтелектуального, фізичного, соціального чи емоційного стану, діти краще розуміють широкі можливості особистого потенціалу кожного, стають чутливішими до потреб інших, із більшою повагою ставляться до життєвого досвіду та особливостей своїх товаришів.

Діти з особливими потребами, включаючись в освітній процес дошкільного закладу, взаємодіють зі здоровими дітьми, спостерігають за ними, наслідують їх, отримуючи соціальний досвід, як і їхні ровесники. **Інтенсивна соціальна взаємодія** сприяє встановленню дружніх, позитивних стосунків, своєрідної мережі соціальної підтримки. Спільні заняття стимулюють концентрацію уваги дітей, посилюють їхню мотивацію до навчання. Дитина з особливими потребами спостерігає за реакцією інших дітей на те чи те завдання, бачить способи його виконання, чує їхні мовленнєві висловлювання. Такі спостереження сприяють формуванню інтересу до пізнання навколишнього світу, до навчальної діяльності, до співпраці, забезпечуючи успішну соціальну, психологічну та фізичну адаптацію до умов життєдіяльності здорових дітей.

Досвід успішного перебування у групах включення є добрим підґрунтям для подальшої інклюзивної освіти та соціальної адаптації протягом усього життя. Діти з особливими потребами звикають брати участь у різних громадських програмах, які допомагають їм опанувати вміння, необхідні для успішного самостійного життя в суспільстві.

Прийоми соціалізації дітей з особливими потребами

Вихователі груп включення цілеспрямовано забезпечують дітям з особливими потребами можливості для соціальної взаємодії зі своїми ровесниками, досягаючи цього різними способами. Скажімо, використовуючи картки з іменами дітей, **розсаджують їх під час обіду чи занять у колі** так, щоб поруч із дитиною з недостатньо розвиненими мовленнєвими навичками опинилася дитина, яка вже добре розмовляє. Або пропонують дітям такі **види діяльності, які передбачають взаємодію і взаємозалежність**, що сприяє встановленню між здоровими й «особливими» дітьми дружніх стосунків. Дітей заохочують обирати не лише центр діяльності, але й товариша, з яким вони гратимуться. У кожній групі, як правило, є діти, яким подобається навчати товаришів, допомагати їм. Вони першими встановлюють дружні стосунки з «особливими» дітьми, залучаючи до спільних ігор також інших дітей групи.

Спільне навчання і виховання в умовах дошкільного закладу має **позитивний вплив** як на дітей з особливими потребами, так і на здорових дітей.

Здорові діти з раннього віку починають розуміти з якими труднощами стикаються люди, котрі мають проблеми розвитку, стають чутливими до потреб інших, толерантніше сприймають людські відмінності, вчать підтримувати одне одного, позитивно взаємодіяти. Ставлення дітей до однолітків з обмеженими можливостями стає теплішим, бо вони регулярно граються разом. Спільна діяльність допомагає їм зрозуміти, що діти з особливими потребами, як і вони, можуть робити певні речі краще за інших.

Завдяки перебуванню у звичайній групі у дітей з особливими потребами зростає самоповага, впевненість у власних можливостях. У майбутньому вони стають повноцінними членами суспільства і часто не лише не потребують підтримки громади, але й роблять свій внесок у загальну справу.

Взаємодія з батьками у системі інклюзивної освіти

Коли дитина з вадами психофізичного розвитку починає відвідувати звичайну групу дошкільного навчального закладу чи школи, уникаючи таким чином ізоляції від своїх ровесників, батьки відчувають полегшення.

Залучення батьків до планування та організації освітнього процесу, розроблення індивідуальних освітніх планів для дітей дає батькам змогу відчути, що вони не самотні, що вони — члени команди, яка їх підтримує і допомагає подолати труднощі у щоденній роботі з дітьми, досягти успі-

ху у складній справі адаптації дитини з особливими потребами до життя у суспільстві.

Слід зазначити, що включення дітей з особливими потребами у загальноосвітні групи не відбувається автоматично. Це **цілеспрямований і систематичний процес**, який потребує обережного впровадження і контролю. Він передбачає певну **підготовчу роботу** як з педагогами, так і з батьками, зокрема, слід:

- створити умови для формування партнерських відносин між вихователями, спеціальними педагогами та сім'ями дітей з особливими потребами;
- спільними зусиллями здійснити різнопланові цілеспрямовані спостереження щодо з'ясування можливостей і потреб «особливих» дітей;
- з'ясувати очікування батьків та визначити цілі;
- розробити індивідуальні розвивальні програми.

Із чого починається співпраця? Звичайно, зі **знайомства**. Щоб забезпечити дітям з особливими потребами можливість активної життєдіяльності у колективі однолітків, педагоги мають знати особливості дітей, їхні можливості й уподобання. Зустрічі педагогів з батьками допомагають визначитися, якої саме допомоги потребує дитина, отримати вичерпну інформацію про неї. Педагоги, у свою чергу, знайомлять батьків із програмами, їх цілями, виконавчими стандартами, з педагогічною концепцією.

Для педагогів важливою і **значущою є думка батьків** щодо:

- з'ясування сильних сторін дитини та сфер, де вона відстає в розвитку;
- визначення цілей і завдань освітнього процесу;
- окреслення послуг, які має отримувати дитина та її сім'я.

Ураховуючи очікування батьків та індивідуальні потреби дитини, педагоги розробляють програму, яка містить принципові ідеї стосовно включення дитини з особливими потребами в освітній процес дошкільного навчального закладу, визначають конкретні завдання.

Форми співпраці дошкільного закладу й родини

Працівники дошкільного закладу, де функціонують групи включення, створюють атмосферу взаємопідтримки. Педагоги груп включення **вчаться розуміти проблеми** дітей, які хронічно відстають, за своєю навички спостережень, об'єктивного оцінювання. Враховуючи специфічні стилі пізнання, рівень і темп розвитку дитини, вихователі, залучаючи батьків, створюють **індивідуальні програми розвитку дитини**.

Батьки разом з вихователями та спеціальними педагогами беруть участь у **плануванні та проведенні занять**, працюють на посадах асистентів як добровільні помічники, організовують екскурсії, спортивні змагання, свята, облаштовують приміщення, діляться з дітьми своїми захопленнями.

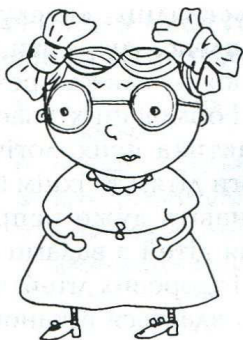
Однією з дієвих форм співпраці є **переписка** вихователів із сім'єю. Така переписка може мати форму щотижневих нотаток, які повідомляють про новини у дитячому садку, про улюблені види діяльності дитини, її цікаві висловлювання, участь у певних подіях — як у дошкільному закладі, так і вдома. І батькам, і вихователям подобається вести **індивідуальні зошити** дитини, які вихователі щовечора передають додому, а вранці батьки повертають у садок. На їхніх сторінках батьки можуть повідомляти вихователям про особливі події життя родини — дні народження, нове місце роботи, важливих гостей, а вихователі інформують батьків про повсякденну роботу, прояви активності дитини, її успіхи та потреби.

Методи співпраці у кожному дошкільному навчальному закладі відрізняються, тому що залежать від багатьох чинників: місцевості, індивідуальних особливостей сімей, проблем у розвитку дитини тощо. Головне — встановити **довірчі стосунки з родиною**. А для цього педагоги мають довіряти батькам, дослухатися до їхніх порад, цінувати їхні ідеї, залучати їх до активної співпраці. Лише за таких умов батьки відчуватимуть власну значущість, важливість своєї ролі у здійсненні програми соціальної адаптації та розвитку їхньої дитини.

Вони навчаться спостерігати за дитиною, краще зрозуміють процес її розвитку, зблизяться з педагогічним колективом, познайомляться з іншими родинами і, як наслідок, відчуватимуть себе здатними розв'язувати проблеми, що їх ставить життя, отримуючи задоволення від допомоги іншим.

Центри психологічної підтримки

У багатьох освітніх закладах, де є групи включення, створюють центри психологічної підтримки родини. Адже, на жаль, психологічна допомога у тому значенні, в якому її розуміють на Заході, у нашій країні майже відсутня, люди часто залишаються наодинці зі своїми особистими проблемами.

У центрах психологічної підтримки спеціалісти дошкільного закладу — практичний психолог, вихователь-методист, вихователі та спеціальні педагоги — спрямовують свою діяльність на **цільову допомогу сім'ям**, у яких виховуються діти з особливими потребами, зокрема:

- здійснюють індивідуальне, групове, сімейне консультування;
- організовують психолого-педагогічну просвіту батьків з використанням активних методів навчання — рольових ігор, мозкових атак, дебатів, розв'язування складних ситуацій, моделювання поведінки тощо;
- створюють групи підтримки;
- організовують зустрічі з громадськістю, представниками влади, на яких спільно розв'язують проблеми, обговорюють нові ідеї тощо.

У таких центрах батьки отримують **зворотній зв'язок і підтримку** від людей, які мають такі самі проблеми. У процесі спілкування батьки приймають цінності і потреби інших родин, оцінюють себе, свої установки, поведінку. Батьки відчують, що їм довіряють, і самі вчаться довіряти, відчують увагу до себе і починають уважно ставитися до інших.

Співпраця батьків та спеціалістів центру дає змогу **з'ясувати повну картину сильних і слабких сторін** у розвитку дитини, а також створити максимум можливостей для її успіху. На допомогу дитині спрямовуються зусилля всього педагогічного колективу і батьків.

Таке партнерство створює умови для ефективного включення дітей з особливими потребами в освітній процес, сприяє досягненню головної мети — успішному особистому розвитку кожної дитини, підготовці її до незалежного життя.

Вплив стилю спілкування у сім'ї на розвиток дитини

Спеціалісти вважають, що на формування особистості дитини впливають як генетичні фактори, так і найближче оточення. Найперший досвід спілкування малюк набуває з батьками. Якщо дитина має функціональні порушення, це значно ускладнює її адаптацію до соціального середовища. Виявлення таких порушень якнайраніше має величезне значення для майбутнього розвитку дитини. Тому мама і тато повинні мати інформацію про розвиток дитини, можливі його порушення, вміти вчасно зреагувати на всі зміни, які відбуваються у процесі взаємодії з малюком, і, без сумніву, знати, куди звернутися по допомогу. З огляду на це працівникам дитячих консультацій, педагогам, психологам, вихователям дошкільних закладів потрібно **інформувати батьків про вікові особливості розвитку дітей** та за потреби своєчасно надавати допомогу.

Останнім часом психологи зробили низку відкриттів. Одне з них — про **значення стилю спілкування з дитиною для розвитку її особистості**. Загальновідомо, що спілкування необхідне малюку, як їжа чи щоденний догляд. Дитина, яка отримує повноцінне харчування і відповідний медичний догляд, але позбавлена постійних контактів з дорослими, погано розвивається не лише психічно, але й фізично: вона не росте, втрачає вагу, інтерес до навколишнього світу, не розвивається.

Тематика занять і бесід з батьками:

- роль спілкування в житті дитини
- причини виникнення конфліктів у дітей
- як навчити дітей спілкуватися
- як навчити дитину розуміти інших людей
- виховання у дітей співчутливості та уважності
- етика сімейного спілкування у дітей
- виховання терпимого ставлення до людей

Заходи з виховання поваги дітей до своїх батьків:

- організація привітань зі святами, підготовка подарунків, сюрпризів для батьків
- розповіді дітей про своїх рідних («Моя сім'я», «Як працюють мої батьки», «Мій родовід» тощо)
- творчі зустрічі з батьками, які розповідають про свою професію, захоплення
- організація виставок робіт батьків

Організація спільної діяльності батьків і дітей:

- організація сімейних конкурсів в дитячому садку і групі — «Спортивна сім'я», «Дружна сім'я», «Сім'я пошанувачів книги», конкурс сімейних поробок тощо
- презентація результатів спільної творчості батьків і дітей, розповіді про захоплення в сім'ї
- проведення спільних справ (екскурсії, спільна праця, оформлення групи, виготовлення посібників тощо)

Зміст психолого-педагогічної освіти батьків щодо виховання толерантності у дітей:

- суть поняття «толерантність», її основні характеристики та прояви
- види толерантності
- фактори, які впливають на формування толерантності у дітей
- взаємовідносини у сім'ї як фактор виховання толерантності у дітей
- методи виховання толерантності у дітей
- приклад батьків у вихованні толерантності у дітей
- особливості виховання толерантності у дітей різного віку

«Проблемні», «складні», «неслухняні» діти, «діти з комплексами», «діти з девіантною поведінкою» — завжди результат неправильно сформованих взаємин у сім'ї. Світова практика психологічної, педагогічної допомоги дітям та їхнім батькам показала, що навіть дуже непрості проблеми виховання дітей з вадами розвитку, як, зрештою, і здорових дітей, можна розв'язати, якщо вдасться встановити сприятливий стиль спілкування у такій сім'ї. Виявилося, що більшість батьків, які звертаються по психолого-педагогічну допомогу з приводу «складних» дітей, самі у дитинстві страждали від конфліктів із власними батьками.

Учені дійшли висновку: стиль батьківського спілкування підсвідомо «записується» у психіці дитини ще в дошкільному віці. Коли людина виростає, вона його відтворює у спілкуванні з власними дітьми. Так із покоління у покоління відбувається соціальне наслідування стилю спілкування: більшість батьків виховують своїх дітей так, як їх самих виховували у дитинстві. «Зі мною ніхто ніколи не возився, і нічого, виріс», — говорить тато, не розуміючи, що виріс якраз людиною, яка не вважає за потрібне і не вміє займатися дитиною, налагоджувати з нею теплі, дружні стосунки.

Деякі батьки «складних» дітей більш-менш усвідомлюють, у чому саме полягає правильне виховання, але на практиці відчують труднощі. Іноді теоретичні консультації, які проводять психологи і педагоги, лише шкодять батькам: вони дізнаються, що роблять «усе не так», намагаються поводитися інакше, швидко втомлюються, втрачають упевненість у своїх силах, звинувачують себе, а іноді виливають власну роздратованість на дітей. Тому дуже важливо не лише ознайомити, але й **навчити батьків способам правильної взаємодії з дітьми**. Саме у дошкільних навчальних закладах педагоги, використовуючи інтерактивні форми роботи з батьками та залучаючи їх до активної участі в освітньому процесі, можуть надати сім'ї необхідну допомогу. Адже від позиції батьків залежить ефективність подальшої роботи як з дитиною, які має особливі освітні потреби, так і зі здоровою дитиною.

Питання для дискусій (можлива спільна участь батьків та дітей при взаємній згоді):

- що означає бути терпимим у взаєминах із людьми?
- чи є межа терпимості?
- чи потрібно бути самим собою?
- чи потрібно володіти собою?
- чи можливо жити без конфліктів?

Виховання толерантності

Інклюзія у освітньому закладі неможлива без толерантного ставлення усіх учасників освітнього процесу одне до одного. Тому педагоги мають виховувати толерантність у дошкільників, а також допомогти деяким батькам усвідомити необхідність толерантного ставлення, поваги до дітей, які не схожі на їхніх власних.

Проведення цілеспрямованої роботи з батьками та дітьми з формування толерантності може дати позитивний результат лише тоді, якщо **сам педагог є прикладом толерантного й доброзичливого ставлення** до інших, демонструє взірць гуманної взаємодії з родинами.

Ось деякі **поради педагогам**, які прагнуть налагодити у групі з інклюзивною формою освіти сприятливі й толерантні взаємовідносини.

- Розкажіть своїм вихованцям про те, що **не можна до інших ставитися зверхньо, поблажливо**, як і чому це може принизити дітей з особливими потребами. Допоможіть їм усвідомити, що ставлення до інших людей, яке передбачає відгук на їхні потреби, — це проста справедливість, а не благодійність. У вас мають бути джерела інформації (люди, відеозаписи, книги, журнали), які допоможуть доступно донести дітям цю думку.
- Поміркуйте, яким чином ви можете **реагувати на потреби всіх вихованців об'єктивно**. Наприклад, якщо хтось з них захворіє, зателефонуйте йому додому. Якщо комусь із дітей складно впоратися із завданням, проявіть гнучкість.
- Спонукайте всіх дітей, навіть тих, які мають особливі потреби, **допомагати одне одному**. Важливий сам факт допомоги, а не те, значна вона чи ні.
- Розповідайте дітям про людей, які працюють з іншими й допомагають їм без думки про те, що потім їх похвалять чи віддячать їм. Прикладом можуть стати педагоги, лікарі, пожежники, міліціонери, соціальні працівники, батьки вихованців групи. **Культура взаємопідтримки й взаємодопомоги** має стати частиною культури групи.
- **Проявляйте неприйняття небажаної поведінки**, зберігаючи при цьому позицію прийняття кожної дитини як особистості. Деяким дітям не потрібна постійна увага. Іншим, навпаки, увага необхідна, тому що вони почуваються незахищеними. Ви знаєте, якою може бути небажана поведінка у дітей і навіть деяких дорослих. Її треба оцінювати з огляду на прийняті в дошкільному навчальному закладі правила, незалежно від того, є у вихованця особливі потреби чи немає. Однак поведінка певної дитини може не відповідати прийнятим нормам унаслідок її поганого самопочуття. Педагог повинен прийняти індивідуальні потреби кожної дитини. Ви побачите, що діти не проти того, що ви даєте їм різні завдання й очікуєте від них різних результатів, якщо ви поясните їм, чому так робите. Ніщо не приглушує негативну реакцію так ефективно, як відкритість і чесність.